

А. Б. Пономаренко

Д. Я. Тумак

ВАЛЕНТИН ОТАМАНОВСЬКИЙ – ВИДАТНИЙ ДОСЛІДНИК ПОДІЛЛЯ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

Стаття присвячена багатогранній діяльності видатного українського вченого Валентина Отамановського. Висвітлюється його внесок у закладення підвалин сучасного вітчизняного краєзнавства.

Ключові слова: Валентин Отамановський, краєзнавство, Поділля.

Abstract

The article is devoted to the multifaceted activities of the outstanding Ukrainian scientist Valentyn Otamansky. Highlights his contribution in laying the foundations of contemporary national history.

Keywords: Valentyn Otamansky, local history, Podolia.

Нещодавно у Вінниці відповідно до Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки» було здійснено перейменування вулиць міста. Одна з них відтепер носитиме ім'я Валентина Отамановського. Довгий час комуністична влада намагалась знищити будь-які згадки про славних синів українського народу. Це призвело до того, що багатьом вінничанам ім'я Валентина Отамановського невідоме. Спробуємо з'ясувати, ким був і який слід по собі залишив наш видатний земляк.

Спектр його наукової і громадсько-політичної діяльності був дуже широким. Дійсно, Валентин Дмитрович Отамановський – один із засновників Української Центральної Ради, відомий громадсько-політичний діяч, знаний вчений, дослідник широкого гуманітарного, практично енциклопедичного спектру – краєзнавець і пам'яткознавець, спеціаліст з історії та права українських міст середньовіччя, історії медицини й аптечної справи, історик науки, бібліограф, видавець, перекладач і знавець багатьох мов, письменник, педагог, організатор науки, просвітянин та освітянин, доктор історичних наук, професор [1, с.5].

Валентин Дмитрович Отамановський народився 14 лютого (за ст. ст.) 1893 року. Щодо місця народження історики не мають єдиної точки зору. Вінницький краєзнавець О. Федоришен вважає, що це відбулося в селі Яблунівка на Черкащині [2]. В деяких документах вказано містечко Златопіль нині Кіровоградської області. Ця версія теж здається ймовірною з огляду на те, що В. Отамановський мав псевдонім Златополець [1, с. 11-12].

Майбутній вчений народився у багатодітній родині дрібного службовця, рахівника цукроварні графів Бобринських. Наприкінці 90-х років XIX ст. через фінансові труднощі родина переїхала до Києва. В 1912 р. Валентин закінчив 5-ту Київську гімназію із золотою медаллю і вступив на юридичний факультет Київського університету ім. Святого Володимира. В 1913 році перейшов до Київського політехнічного інституту, де входив до таємної організації «Братство самостійників». Назва цієї організації вказує на те, якими були політичні погляди її членів.

Бурхливі події Лютневої революції підштовхнули В. Отамановського до активної політичної діяльності. Він був серед засновників Української Центральної Ради, одним із організаторів товариства «Український військовий клуб ім. гетьмана П. Полуботка», очільником видавництва

«Вернигора», діяльність якого була конче необхідною для формування національної самосвідомості українців.

29 січня 1918 року Валентин Отамановський у складі студентського куреня брав участь у трагічному бої з більшовицькими частинами під залізничною станцією Крути. За спогадами командира українських сил під Крутами сотника Аверкія Гончаренка, зв'язковий Отамановський вирізнявся відважністю і добрим почуттям гумору [3, с. 20-21].

Внаслідок переслідувань прихильників УНР, що розпочалися за часів гетьманату Павла Скоропадського В. Отамановський переїздить до Відня. У червні 1920 р. через тяжку хворобу батька повертається в Україну та оселяється у Вінниці.

Майже одразу В. Отамановський захоплюється створенням із націоналізованих поміщицьких бібліотек Центральної наукової книгозбірні Поділля, прагне аби вона стала філією Всенародної бібліотеки ВУАН, намагається зібрати літературу про Поділля, видану різними мовами [4, с. 16]. Розмістилася Філія у так званих «Мурах» міста – комплексі оборонних і монастирських споруд XVII століття. В. Отамановський спочатку працював завідувачем українського відділу, а з 1923 р. став директором Філії.

У Вінниці організаторські здібності В. Отамановського проявилися сповна. Завдяки його енергії та винятковому ентузіазму Вінницька філія бібліотеки ВУАН заявила про себе як про дійову наукову та культурно-освітню установу республіки. Вже на середину 20-х років її фонди налічували понад 110 тисяч томів, з яких 40 тисяч були внесені до каталогу. Гордість бібліотеки становили 90 найменувань унікальних рукописів та стародруків, а також відділ «Подоліка», де знайшла своє місце різноманітна література про Поділля, видана різними мовами. Слід зауважити, що сам науковець володів сімома мовами. Вперше в Україні під керівництвом В. Д. Отамановського було зібрано і впорядковано величезний газетний фонд, у якому значну цінність мали видання доби українських визвольних змагань. Подібного опрацювання базових фондів та їх комплектування не мав тоді жоден з регіонів України [1, с.35-36].

Захоплення історією книгодрукування спонукало В. Отамановського створити у 1928 році Музей друку. Вчений також готував відкриття філії Природничо-господарського музею, консультував організаторів музею Михайла Коцюбинського у Вінниці, краєзнавчих – у Тульчині, Могилеві-Подільському.

У квітні 1924 р. при Вінницькій філії бібліотеки ВУАН було відкрито Кабінет виучування Поділля, який поклав початок систематичному комплексному дослідженню краю та поширенню знань з його історії, культури, природи, народного господарства. До роботи у Кабінеті було залучено близько 30 вчених. Від 1925 року й аж до свого арешту в 1929 році В. Отамановський очолював науково-координаційну діяльність Кабінету. Цей період був для краєзнавця надзвичайно успішним і в плані його особистої наукової діяльності. Зокрема увагу В. Отамановського привернула історія Вінниці XIV – XVIII століть.

З кінця 20-х рр. в СРСР розпочався страшний період нищення комуністичною владою українства. 26 серпня 1929 року В. Отамановського разом із братом Михайлом було заарештовано за звинуваченням у членстві неіснуючої «Спілки визволення України». Цю організацію кати з НКВС придумали для того, щоб розпочати репресії серед української інтелігенції. У документах справи вчений проходив під прізвиськом Атамановський. Оскільки фактів на підтвердження участі в неіснуючій організації бути не могло, слідчі пішли іншим шляхом – вишукували докази націоналістичної діяльності В. Отамановського. На підтвердження цього були використані реальні факти біографії – участь у студентському культурологічному гуртку, діяльність за часів УНР, робота у видавництві «Вернигора», контакти із західноукраїнськими вченими й діячами культури, активна позиція в питаннях «українізації» тощо. Видатний вчений отримує п'ять років таборів суворого режиму та два роки заслання до Татарстану.

Відбувши термін покарання, В. Отамановський працював помічником директора з наукової частини та завідувачем відділу рукописів й рідкісних книг наукової бібліотеки Казанського університету ім. В. І. Леніна. Паралельно викладав у казанських медичних вишах латинську та іноземні мови. У 1945 р. екстерном склавши іспити за повний курс Краснодарського педінституту В. Отамановський отримав диплом зі спеціальності «історія». Це дало йому можливість захистити дисертацію на тему «Винница как тип украинского города Южного Правобережья XIV–XVII вв.». Кандидатська дисертація була підсумком копійної двадцятип'ятирічної праці на історію Поділля. А через 10 років у Ленінградському університеті вчений захистив докторську дисертацію на тему:

«Города Правобережной Украины под владычеством шляхетской Польши от середины XVII до конца XVIII в. Проблема возникновения и развития украинского феодального города». З 1958 року професор В. Отамановський жив і працював у Харкові, викладав латину в місцевому медичному інституті. Помер 10 березня 1964 року. Посмертно реабілітований 11 серпня 1989 року.

Доля нашого славного земляка велична і трагічна одночасно. Важко собі уявити, як багато міг би зробити для науки такий талановитий вчений, якби не ліцата репресивної машини. На щастя, В. Отамановського не позбавили життя. Далеко від України він продовжував досліджувати її минуле. Його кандидатська дисертація була знайдена в московському архіві і видана під назвою «Вінниця в XIV – XVII століттях». Краєзнавці отримали ґрунтовне дослідження давньої історії нашого міста. А вінницька громада нарешті гідно вшанувала свого видатного краєзнавця вулицею, перейменованою на його честь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Робак І. Ю. Валентин Отамановський — революціонер, вчений, організатор науки / І. Ю. Робак, З. С. Савчук. – Х. : Колегіум, 2013. – 184 с.
2. Федоришен О. Забутий вінничанин – Валентин Отамановський / Олександр Федоришен // Моя Вінниця. – 2013. – 27 лютого.
3. Крути. 29 січня 1918 р. / [упоряд. О. Бойко]. – К. : Вид-во Олени Теліги, 2007. – 95 с.
4. Отамановський В. Д. Автобіографія ув'язненого Валентина Отамановського // Подільська старовина : наук. зб. на пошану вченого і краєзнавця В. Отамановського / відп. ред. В. А. Косаківський. – Вінниця, 1993. – С. 13–20.

Алла Борисівна Пономаренко – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільно-політичних наук, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail : ponomarenko-kovaliova@yandex.ua;

Дарій Ярославич Тумак – студент групи ЗБ – 156, факультет будівництва, теплоенергетики та газопостачання, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця.

Ponomarenko Alla B. – PhD in History, Assistant Professor of the Sociopolitical Sciences Chair, Vinnytsya National Technical University, Vinnytsia.

Tumak Daryi j. – Department of Building Heating and Gas Supply, Vinnytsya National Technical University, Vinnytsia.